

velle; ergo actus volendi distinguitur a Deo, qui potuit esse sine tali actu; ergo in Deo datur aliqua compositio ex potentia volendi ac non volendi, et ex actu volendi aut nolendi; ergo datur aliqua mutabilitas per quam Deus potuisset aliter se habere, quam se habeat de facto, ita ut cum de facto sit volens, potuerit esse nolens. Succubuit difficultati Aristoteles, et ut salvaret divinam simplicitatem et immutabilitatem, libertatem negavit; et hinc multi ipsius errores, et magna inconstantia in pluribus opinionibus veris. Primo enim ex hoc ortus est error de necessitate ac aeternitate coeli et mundi: si enim Deus necessario agit ac movet; ergo coelum necessario est ac movetur; ergo etiam mundus semper et necessario est » (1).

ARTICULUS II.

AN AETERNA CREATIO POSSIBILIS SIT.

RERUM SERIES. Demonstravimus, mundi creationem non fuisse necessariam et ab aeterno, et sic vindicata a nobis fuit doctrina Fidei nostrae, quae docet, omnem creaturam sive visibilem sive invisibilem fuisse a Deo libere conditam in tempore. Iam vero ex solutione primae quaestionis oritur alia quaestio, in qua ambigitur, utrum aeterna creatio rerum saltem possibilis sit. Huiusmodi controversia de mundi aeterni possibilitate, quamvis sit valde secundaria; nihilominus, propter rei de qua ambigitur, magnam obscuritatem, illustrium Doctorum vehementer ingenia torsit, eosdemque in sententias admodum oppositas distraxit. Quidam enim tuentur, potuisse Deum a tota aeternitate creare cunctam rerum universitatem, cum nulla appareat conceptuum pugna inter durationem absque principio, et esse productum ab alio. Alii ex adverso huiusmodi possibilitatem omnino inficiantur, cum per ipsos contrariae et oppositae res concurrant in eo, quod aliquid dicatur productum fuisse in esse ab alio, et simul non habuisse principium. Alii demum possibilitatem aeternae creationis attribuunt dumtaxat rebus incorruptibilibus et habentibus esse permanentem, vel si ad corruptibilia hoc extendunt, ab eo censu excludunt hominem, existimantes, non posse admitti infinitas animas, quae ab infinito tempore informant corpora per generationem perpetua vice sibi succedentia.

Sententia S. Thomae. Huic postremae opinioni adstipulatus est S. Thomas, quem enarrat et sequitur Caietanus. Aquinas enim, expositis variis evasionibus, et nonnullis incommodis, quibus obviam

(1) SILV. MAURUS in lib. XII. *Metaph.* text. 30.

ivere veteres philosophi, monet, non esse absurdum propugnare infinitum in actu rerum spiritualium, quae ad se invicem relationem non habent; et hoc iuxta positionem Avicennae et Algazelis, quae consentanea est principiis et doctrinae Aristotelicae (1). Verum, re melius perpensa, et animadvertens debilitatem illius solutionis, excludit hominem a possibilitate aeternae creationis, inquit: « Considerandum est, quod haec ratio particularis est. Unde posset dicere aliquis, quod mundus esset aeternus, vel aliqua creatura ut Angelus, non autem homo » (2). Quare Caietanus hunc locum in suo commento explanans, affirmat, opus esse cautione in hac quaestione, et hominem esse excludendum a possibilitate aeternae creationis.

Praeterea S. Thomas quandoque videtur expresse probare, Deum potuisse condere mundum ab aeterno (3). Quandoque explicite et diserte concedit, argumenta contra huiusmodi sententiam ab adversariis prolata retinere suam probabilitatem, ideoque rem in dubiis habendam esse. Ait enim: « Has rationes quia usquequaque non de necessitate concludunt, licet *probabilitatem habeant*, sufficit tangere solum » (4). Tandem in quaestione tam abscondita et implicata, non erit inopportuna animadvertere, S. Thomam convenienter suis principiis non potuisse admittere evidentem demonstrationem impossibilitatis aeternae creationis. Uti enim saepe professus est Angelicus Doctor, eadem veritas non potest naturaliter cognosci, et fide divina credi. Iam vero mundum incepisse est veritas fide tenenda. Ergo, iuxta ipsum, non potest demonstrari ex principiis rationis. Sed, admissa demonstratione impossibilitatis aeternae creationis, iam demonstratum consequenter maneret, mundum creatum fuisse in tempore. Unde quaerens, an sit articulus fidei mundum incepisse, respondet talem veritatem esse tenendam fide, nec posse demonstrative probari. En verba S. Thomae: « Fidei articuli demonstrative probari non possunt, quia fides est de non apparentibus. Sed Deum esse creatorem mundi sic quod mundus inceperit esse, est articulus fidei. Dicimus enim: *Credo in unum Deum*, etc. Et iterum Gregorius dicit, quod Moyses prophetavit de praeterito, dicens: *In principio creavit Deus coelum et terram*; in quo novitas mundi traditur. Ergo novitas mundi habetur tantum per revelationem, et ideo non potest demonstrative probari » (5).

Affirmantes possibilitatem aeternae creationis. Ad Doctores quod attinet, possibilitatem aeternae creationis tuentur Boetius, S. Thomas, Gregorius, Durandus, Caietanus, Vasquesius, Suaresius, quibus

(1) Cf. S. THOM. *Contra gent.* lib. II, cap. LXXXI.

(2) I p. q. 46, a. 2 ad 8.

(3) Cf. S. THOM. opusc. *De aeternitate mundi*; QQ. DD. *De pot.* q. 3, a. 14.

(4) *Contra gent.* lib. II, cap. XXXVIII.

(5) I p. q. 46, a. 2; sed contra.

assentitur Wolfius. Eandem sententiam longe probabiliorem prae opposita duxerunt Scotus, Ockam, et complures ex eorum Schola.

Negantes possibilitatem aeternae creationis. Opinio negans possibilitatem aeternae creationis defensores et propugnatores nacta est B. Albertum Magnum, S. Bonaventuram, Enricum Gandavensem, Guilielmum Parisiensem, Toletum, Petavium, Valentiam, Tannerum, qui in hoc S. Basilio, et Damasceno operam dedere, uti videri potest apud Toletum, qui fatetur, controversiam hanc esse nimis gravem tum propter discrepantes sententias insignium Doctorum, tum propter validas rationes pro utraque parte militantes, tum demum propter ipsius rei obscuritatem et magnitudinem (1).

PROPOSITIO.

Possibilitas aeternae creationis neque probari potest demonstrative, neque impugnari, cum utraque pars contradictionis et validas rationes sibi vindicet, et gravissimos Doctores pro se habeat.

Prob. prop. Argumenta sententiae affirmantis. Principio quidem, ut ab illis rationibus capiamus exordium, quae solutu explicatuque abstrusiores videntur, sic argumentatur Doctor Angelicus. Aliquid in substantia diversum a Deo semper fuisse, est enuntiabile quod nullam contradictionem involvit. Ergo possibile est mundum ab aeterno fuisse. Equidem in illo enuntiabili: *diversum a Deo in substantia semper fuit*, nulla est repugnantia intellectuum, nam esse ab alio non repugnat ei, quod est esse semper, nisi forte aliquid procedat per motum, quod nequit affirmari de creatione, quae est sine mutatione et motu. Unde si non datur repugnantia inter terminos propositionis, concludendum est, Deo non deesse activam potentiam rei perficiendae, cum Dei omnipotentia extendatur ad omne id, quod non est absolute impossibile (2). Argumentum sic paulo secus proponi potest. Creatio ab aeterno minime repugnat, tum si consideratur ex parte principii seu causae activae, quae fuit semper in actu, tum ex parte actionis quae cum causa identificatur, ideoque est virtualiter transiens, et excludit quodlibet medium, quod ab agente fluat in passum, tum denique si consideratur ex parte rei factae, cum ad rationem effectus non pertineat esse aliquid causa posterius duratione, sed sufficit ut sit posterius natura.

(1) Cf. TOLET. *Physic.* lib. VIII, cap. II, q. 2.

(2) Cf. S. THOM. *QQ. DD. De pot.* q. 3, a. 14.

Arg. 2.um, quod ab eodem S. Thoma hoc pacto exhibetur. Mundum non semper fuisse, nequit demonstrari ex parte ipsius mundi, nam principium demonstrationis est *quod quid est*, idest definitio illius rei de qua aliquid demonstratur. Iam vero *quod quid est* absolvitur a tempore et a loco, ideoque universalialia dicuntur esse ubique et semper. Ergo nequit demonstrari quod homo, aut coelum, aut lapis non semper fuit. Neque hoc demonstrari potest ex parte causae agentis, quae agit per voluntatem, et Dei voluntas investigari nequit circa ea, quae libere vult (1).

Arg. 3.um, quod a Toletto praecipuum diiudicatur pro possibilitate aeternae creationis, et sic effici potest. Deus iam ab aeterno fuit omnipotens, sicut quando mundum molitus est. Ergo ab aeterno potuit mundum producere, sicut condidit in tempore. Vel hoc alio pacto. Deus ab aeterno cognovit et voluit mundum. Ergo ab aeterno potuit illum producere, cum solo intellectu et voluntate operetur. Ab aliis argumentis proferendis consulto abstinemus, ne plus aequo longior evadat disceptatio. Qui copiosiora desiderat, conferre potest laudatum Toletum in suo commentario ad librum VIII *Physicorum*, cap. II, q. 2, et varia opera S. Thomae in quibus praesentem quaestionem agitat. Siquidem S. Doctor refellendo oppositae sententiae rationes, suppeditat nova argumenta ad rem efficiendam.

Argumenta sententiae negantis. Neque minus difficilia sunt solutu argumenta impossibilitatem aeternae creationis suadentia, quae sic capitulatim proponi possunt. Si mundus ab aeterno conditus fuisset, iam exstitissent infiniti homines praediti anima immortalis. Ergo infinitus numerus animarum admittendus esset. Haec argumentandi ratio etiam ad alias substantias extendi posset, nam Deus potuisset singulis diebus creare unum lapidem, vel Angelum, vel aliam substantiam, et ea conservare usque ad praesens tempus, et cum essent dies infiniti iam praetergressi, admittendus esset numerus actu infinitus, qui numerus actu infinitus ab ipso S. Thoma diserte asseritur repugnare (2).

Arg. 2.um Si mundus esset ab aeterno, etiam motus admittendus esset ab aeterno. Atqui motus sempiternus repugnat. Ergo etiam mundus aeternus repugnantiam involvit. Propositio maior sic effici potest. Si motus non incepisset cum mobili aeterno, deberet differre ab eo duratione aeterna, quod est absurdum. Propositio minor ex eo liquet, quod cum motus et mutatio importent instantia sibi mutuo succedentia et numerabilia, involvunt tempus. Argumentum mox propositum potest illustrari hoc exemplo, quod a Toletto affertur.

(1) Cf. S. THOM. I p. q. 46, a. 2; cf. etiam Opusc. *De aeternitate mundi*, ubi directe nititur probare, mundum potuisse a Deo condi ab aeterno, solvit quasdam difficultates in oppositum, et fatetur, non esse adhuc probatum, quod Deus non possit efficere, ut sint infinita actu.

(2) Cf. S. THOM. I p. q. 7, a. 4.

Ponatur mulier, quae ab aeterno fuit gravida; quaeritur, an partus sit aeternus: si responsio est affirmativa, tunc partus est aequae antiquus, quam mulier. Si partus est in tempore. Ergo etiam mulier, quae distat a partu novem mensium spatio. Idem declarari potest exemplo hominis, qui post aliquot annos moritur, vel arboris, quae arescit, cum sit ab aeterno creata.

Arg. 3.um Deus libere condidit mundum. Atqui huiusmodi actio libera non potuit esse ab aeterno. Ergo mundus non potuit fieri ab aeterno. Propositio minor sic probatur. Posita mundi aeternitate, cum mundus semper fuisset, cogitari nequit aliquod instans, in quo potuisset non esse.

Arg. 4.um Posita aeterna creatione, supponamus, solem fuisse conditum in oriente, et moveri versus occidentem, quo cum pervenerit, percontari possumus, an spatium illud confectum sit infinito vel finito tempore. Si primum: ergo spatium finitum percurritur tempore infinito. Si secundum, idest intervallo duodecim horarum: ergo quando post duodecimam horam incipit percurrere alteram dimidiam partem coeli, affirmari potest, mundum distare ab aeternitate per duodecim horas, quod est ridiculum.

Conclusio. Quae a nobis ultro citroque commemorata sunt, facile ostendunt, propositam ab initio quaestionem tot densis perfusam tenebris minime solvi posse argumentis certo et evidenter probantibus. Causam vero istius summae difficultatis reponendam esse arbitramur in imperfectissima cognitione, quam habemus sive de tempore, sive de aeternitate, sive demum de actione creativa. Haec inquam imperfecta cognitio impedit, quominus intellectus humanus evidenter percipiat, an haec duo, idest tempus et creatio sint necessario coniungenda, vel ab infinita Dei potentia secerni inter se possint. Hoc perspicue demonstrat, humanam certitudinem esse undique septam et circumvallatam limitibus, quos suis viribus ratio hominis transilire non potest sine manifesto erroris periculo; quo fit ut saepe maximis iactata dubitationem procellis, ad divinam revelationem tamquam ad portum tutissimum ipsi confugiendum sit, ne vel multitudine errorum obruatur, vel perpetuis agitetur dubiis. Praestat totam hanc rationem claudere pulcherrimis S. Augustini verbis, quibus perdifficilem quaestionem de operationibus Angelorum sic concludit: « Mihi omnino utile est, ut meminerim virium mearum, fratresque meos admoneam, ut meminerint suarum; ne ultra quam tutum est, humana progrediatur infirmitas. Quemadmodum enim hoc faciant Angeli vel potius quemadmodum Deus hoc faciat per Angelos suos, nec oculorum acie penetrare, nec fiducia rationis enucleare, nec propectu mentis comprehendere valeo » (1).

(1) S. AUGUST. *De Trin.* lib. II, cap. X; cf. S. THOM. *QQ. DD. De pot.* q. 6, a. 3.

ARTICULUS III.

AN MUNDUS CREATUS FUIT IN TEMPORE.

STATUS QUAESTIONIS DECLARATUR. Si creatio aeterna adstrueretur vel necessaria vel impossibilis, non esset amplius quaestioni propositae locus. In prima quippe hypothese mundus non potuisset condi in tempore; in secunda vero necessario debuisset in tempore creari, cum unice creatio temporanea possibilis foret. Sed negata necessitate aeternae creationis, et eiusdem supposita possibilitate, tunc ambigi potest, utrum mundus sit a Deo creatus in tempore. Principio quidem monemus, circa propositum problema, pro philosopho christiano nullum possibile esse dubium, cum fide et revelatione moneamur, mundum fuisse a Deo conditum in principio temporis. Quando autem dicimus, res mundanas fuisse a Deo creatas in tempore, non intelligimus, Deum produxisse creaturas in esse in aliquo instanti signato temporis, perinde ac fuisset tempus ante rerum molitionem, quod esset egregie absurdum; sed affirmamus, mundum creatum fuisse cum tempore, seu tempus habuisse principium cum existentia mundi. Quid autem in quaestione proposita, praescindendo a revelatione, ratio humana decernere possit vel secus, sequenti propositione dabitur.

PROPOSITIO.

Supposita aeternae creationis possibilitate, mundum fuisse in tempore conditum, fide tenendum est, cum rationum momentis minime probari possit apodictice: licet non desint argumenta congruentiae, quae novitatem mundi suadeant.

Prob. 1.^a pars. In memorata hypothese, temporanea creatio est factum aliquod vel hominum testimonio comprobandum vel ex ipsarum rerum creaturarum characteribus et proprietatibus colligendum. Atqui neutro ex capite potest effici argumenti conclusio demonstrativa. Ergo mundum fuisse a Deo productum in tempore, non potest demonstrari apodictice. Cum propositio maior sit satis per se perspicua, declaranda et efficienda est per partes propositio minor. Et primo quidem hominum testificatio ad ea solummodo extendi potest, quae post generis humani exordia evenere, non autem complecti illa, quae ante ipsius hominis creationem a Deo peracta sunt. Iam vero ceterarum rerum creatio hominis effectum praecessit. Ergo

humanum testimonium de mundi antiquitate, non potest quidquam certi efficere. Neque orbis terrarum characteres, proprietates, mutationes ac vicissitudines possunt nobis suppeditare efficax aliquod argumentum ad mundi temporaneam durationem demonstrandam; nam quaelibet mutatio ac rerum vicissitudo semper ante se subiectum mutationis praesupponit, neque ratione certo determinari potest, quandam prima subiecti mutatio obtinuit, et quamdudum subiectum primam mutationem antecessit. Hanc verae demonstrationis impossibilitatem ex mundanis mutationibus petita, sic paucis perstringit Doctor Angelicus: « Causa autem, cur demonstrari hoc non potest, est ista; quia natura rei variatur secundum quod est in esse perfecto, et secundum quod est in suo fieri secundum quod exit a causa » (1). Cui rationi non mediocre pondus accedit, si animo reputemus, argumentum ductum ex mutationibus orbis terrae, nullo pacto extendi posse ad novitatem evincendam totius universitatis rerum (2).

Negantes mosaicam narrationem rite coarguuntur. Licet quae superius commemoravimus vera sint et extra dubitationem posita; nihilominus argumenta ad novitatem mundi suadendam sive a mosaica narratione, sive ex scientiis naturalibus deprompta, sunt apprime accommodata ad coercendam audaciam ac temeritatem incredulorum, qui nefario ausu ex historia naturali, ex geologia, ex antiquis monumentis, aliisque ex fontibus vanas futilesque colligunt rationes ad labefactandam auctoritatem divinorum librorum, qui mundi exordium in determinato tempore diserte testantur. Huiusmodi quippe impiorum flagitiosa molimina profecto deprehenduntur inepta esse, si consensus antiquorum sapientium, si vetustissimarum gentium concors traditio, si monumenta historiae tum sacrae tum profanae, si novitas artium et scientiarum, si denique ea quae praestantissimi geologi scripserunt, attente diligenterque considerentur (3).

Prob. 2.^a pars. Deus mundum condidit propter suam gloriam, nimirum ad manifestandum, se esse mundi auctorem, et ad divinas perfectiones patefaciendas. Atqui ad huiusmodi fines assequendos aptior est magisque accommodata creatio peracta in tempore, quam ab aeterno. Ergo argumenta congruentiae quadantenus suadent, mundum fuisse a Deo conditum in tempore. Propositio minor sic

(1) 2 *Sent.* Dist. I, q. I, a. 5.

(2) Cf. ARIST. *Meteor.* lib. I, cap. ult.

(3) Cf. inter alia opus P. PIANCIANI inscriptum: *Cosmogonia naturale comparata col Genesi*, Roma 1862. Insuper argumentum ex historia ductum commovit ipsum Lucretium atheorum coriphaeum, qui ita versu cecinit: « Praeterea si nulla fuit genialis origo - Terrae et coeli, semperque aeterna fuere - Cur supra bellum Thebanum et funera Troiae - Non alias alii quoque res cecinere poetae? - Quo tot facta virum toties cecidere? nec unquam - Aeternis famae documentis insita florent? *De natura rerum*, lib. V, v. 326 et seq.

enucleatur a S. Thoma: « Via efficacissima ad probandum, Deum esse, est ex suppositione novitatis mundi, non autem ex suppositione aeternitatis mundi, qua posita minus videtur esse manifestum, quod Deus sit. Nam si mundus et motus de novo incipit, planum est, quod oportet poni aliquam causam, quae de novo producat mundum et motum » (1). Confirmatur ab eodem 1) ex eo quod sic Dei potentia elucet melius, seseque manifestat evidentius: « Dedit (Deus) effectui suo tempus, quantum et quando voluit, et secundum quod conveniens fuit ad suam potentiam manifestandam. Manifestus enim mundus ducit in cognitionem divinae potentiae creantis, si mundus non semper fuit, quam si semper fuisset: omne enim quod non semper fuit, manifestum est habere causam » (2). Confirmatur 2) ex eo quod sic divina bonitas et libertas luculentius manifestatur: « Finis enim divinae voluntatis in rerum productione est eius bonitas, in quantum per causata manifestatur. Potissime autem manifestatur divina bonitas et virtus per hoc, quod res aliae praeter ipsum non semper fuerunt. Ostenditur etiam, quod non agit per necessitatem naturae, et quod virtus sua est infinita in agendo: hoc enim convenientissimum fuit divinae bonitati, ut rebus creatis principium durationis daret » (3).

Doctrina ex variis Doctoris Angelici testimoniis hausta sic potest summam et sub uno conspectu proponi. Mundus conditus in tempore luculentius ostendit, Deum esse eius effectorem, patefacit clarius divinae actionis infinitam virtutem, evidentius manifestat, Deum egisse per intellectum et voluntatem et non vi naturae; quam si fuisset ab aeterno creatus; nam cum intellectus humanus aegre concipiat possibilitatem aeternae creationis, ex exsistentia mundi ab aeterno non clare colligit necessitatem causae efficientis; et si illam admittit, non clare percipit, Deum egisse arbitrio voluntatis. Ex adverso hoc omnino perspicuum est in agente, quod cum existat semper in actu, rebus ab ipso effectis mensuram temporis praefigit.

(1) *Contra gent.* lib. I, cap. XIII, versus finem.

(2) 1 p. q. 46, a. 1 ad 6.

(3) *Contra gent.* lib. II, cap. XXXVIII.